
A SVÉD NÉVTUDOMÁNYRÓL ÉS HELYNÉVKUTATÁSRÓL

1. A svéd helynévkutatás gyökerei. – A svéd történészek és levéltárosok már a korai időktől kezdve érdeklődést mutattak a nevek értelmezése iránt, noha a kezdeti kutatásokat inkább vakmerőnek, mintsem tudományosnak titulálhatjuk. Módszereivel tűnt ki a kutatók közül ANDREAS STOBÆUS (†1714), a lundi egyetem professzora és könyvtárosa, aki a különböző névtípusok (*-hem*, *-inge*, *-hult*, *-torp* stb.) segítségével próbálta meghatározni a helynevek korát, emellett hangsúlyozta az írásos adatok jelentőségét is a névnyelvtanban. Minden hibája ellenére ő tekinthető az első svéd tudományos névkutatónak – noha e kutatások célja STOBÆUS és követői számára pusztán a történelmi vizsgálódások elősegítése volt.

A modern névkutatás azonban inkább nyelvészeti stúdiumnak tekinthető, még akkor is, ha gyökerei a történettudományba nyúlnak vissza. A névtan nyelvészeti diszciplínává válásáról a 18. század végétől beszélhetünk. Nem tekinthető meglepőnek, hogy sok nyelvész érdeklődéssel fordult a helynevek felé ebben a korszakban, s az sem, hogy ezekből a munkákból gyakran hiányzik a tisztánlátás és a tudás.

2. Az intézményi háttér: testületek, fórumok, kiadványok

2.1. Onomasztikai kutatások a 20. században. – A modern svéd helynévkutatás a 20. század első két évtizedében vette kezdetét olyan neves kutatók közreműködésével, mint ADOLF NOREEN, ELOF HELLQUIST, JÖREN SAHLGREN és HJALMAR LINDROTH. A modern szemlélet kezdetének az 1902. évet szokás tartani, ugyanis ebben az évben alakult meg az állami Ortnamnskommittén [Helynévbizottság] (1930 óta Ortnamnskommissionen [Helynévbizottság]) ADOLF NOREEN, HANS HILDEBRAND és GABRIEL THULIN irányításával, mely szervezet fő feladatának Svédország helyneveinek a kiadását tűzte ki célul.

Ezen országos szintű intézmény mellett helyi szervezetek is létrejöttek már a század első felében – ugyanakkor a lundi és az uppsalai intézmény gyökerei a 19. századra nyúlnak vissza. 1917-ben alakult Göteborgban az Institutet för ortnamns- och dialektforskning [Helynév- és Nyelvjáráskutatói Intézet], mely később Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg [Göteborgi Nyelvjárási, Helynévi és Néprajzi Emlékek Archívuma], majd 1974 óta Dialekt-, och ortnamnsarkivet i Göteborg [Göteborgi Nyelvjárás- és Helynév-archívum] néven működik. Ezt követte az uppsalai intézet, a Svenska ortnamnsarkivet [Svéd Helynévarchívum] létrejötte 1928-ban, amelynek neve később Ortnamnsarkivet i Uppsala [Uppsalai Helynévarchívum] lett; majd Dél-Svédországban a Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund [Lundi Nyelvjárás- és Helynévarchívum], korábban Landsmåls- och folkminnesundersökningen i Övre Norrland [Felső-Norrlandi Néprajzi és Néprajzi Kutatások] (ma Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå [Umeåi Nyelvjárás, Helynévi és Néprajzi Emlékek Archívuma]).

E helyi intézményekből jött létre 1970. július 1-jén az úgynevezett DOVA-myndighet [DOVA-hatóság, azaz Dialektus- és helynévarchívum, valamint svéd dalarchívum], mely az archívumok gyűjtőszervezeteként működött. A szervezet alapításakor csupán Lund,

Stockholm és Uppsala csatlakozott, Göteborg és Umeå csak az 1970-es évek közepén került kapcsolatba a DOVA-val.

Az 1980-as évek az újrászerveződés éveinek tekinthetők. Az új rendszer alap gondolata az volt, hogy a helyi névarchívumok tagozódjanak be az egyetemek szervezetébe. Ennek mintegy ellenpólusaként 1993. július 1-jén létrejött egy újabb gyűjtőintézmény, a SOFI, azaz Språk- och Folkminnesinstitut [Nyelvi és Folklór Intézet], amely 2006. július eleje óta az ISOF (Institut för språk och folkminnen) nevet viseli.

Ez az intézmény az Oktatási és Kulturális Minisztérium fennhatósága alá tartozik; a vezetőség, illetve az adminisztráció székhelye pedig Uppsalában található. Az intézet és a helyi szervezetek fő feladatai közé tartozik a svéd dialektusokról, folklórról és nevekről való tudás terjesztése, az ilyenfajta kulturális örökség megőrzése, illetve a helynevek rögzítése, a térképekre kerülő nevek kritikai vizsgálata; foglalkoznak emellett személynevekkel kapcsolatos kérdések megválaszolásával is.

Az érdeklődők a www.sofi.se című internetes oldalon további információkhoz juthatnak a szervezet működésével, céljaival stb. kapcsolatban, bár sajnos csak svéd nyelven. A weblapon emellett több adatbázis is megtalálható; a lundí, umeåi és a göteborgi archívumok gyűjteményeiben is kereshetünk adatokat. A személynevekkel foglalkozó kutatók használhatják az óskandináv személynevek szótárát, míg a helynevek iránt érdeklődők munkáját egy helynévregiszter segíti. Ez utóbbi adatbázis tartalmazza szinte minden svéd tartomány névanyagát. A korpuszban egyrészt területi szempontok, azaz tartományok, egyházközségek, járások szerint, másrészt nyelvek (svéd, finn, lapp) szerint kereshetünk. Emellett természetesen lehetséges egy-egy névelem vagy konkrét helynév felkutatása is.

2.1.2. Névtani konferenciák. – A skandináv országok egyik jellemző vonása az összefogás: konferenciáikat közösen szervezik, utat engedve ezzel a tudományos eredmények szabad áramlásának.

Legnagyobb múlttal a négy-öt évente megtartott Skandináv Névtani Kongresszus rendelkezik, melynek első ülését a nagy névtani múlttal rendelkező Uppsalában rendezték dán, finn, izlandi, norvég és svéd kutatók bevonásával 1946. augusztus 15–17. között. Ezen az első konferencián főként a szervezeti ügyekről esett szó, emellett csupán hét előadás hangzott el: többek között város- és növénynevekről, a finn *Helsing*-nevekről, illetve a személynevekben előforduló pre- és szuffixumokról.

Következő alkalommal 1951-ben Koppenhágában találkoztak a névtannal foglalkozó kutatók. A rendezvényen százhatvan szakember hetvennégy előadást hallgathatott meg. Ezek között találunk személy- és városnevekkel foglalkozó munkákat, illetve a névcserét és a helynévkutatás módszereit vizsgálókat egyaránt.

A harmadik kongresszust Oslóban rendezték 1956-ban (erről a konferenciáról sajnos nem maradt fenn jelentés, összefoglaló), a negyediket pedig hat évvel később, 1962-ben Helsinkiben. Ekkor többek között a finn–svéd keverékneveknek, a természeti nevek kronológiájának, az *-anger* utótagú neveknek a problematikájával ismerkedhettek meg az érdeklődők.

A Göteborgi Helynév- és Dialektológiai Intézet szervezte az ötödik kongresszust 1967-ben. Az ezen az ülésen elhangzott írások – módszertani újításként – egyazon téma köré szerveződtek: így az előadásokat a „Természeti nevek partjaink mentén” tematikában tartották a kutatók.

Ugyanezen helynévfajta vizsgálatát tűzte ki célul a helsingöri hatodik kongresszus is 1971-ben, mely a természeti nevek csoportján belül pusztán a nem összetett nevek kérdésére érintette. Ez a kongresszus más szempontból is figyelemre méltó: ekkor született meg ugyanis egy másik, ugyancsak névtani kutatásokkal foglalkozó szervezet, a NORNA létrehozásának a gondolata (l. még alább).

Öt évvel később, 1976-ban „A városnevek és a társadalom a korábbi időkben” címmel szerveztek konferenciát a norvég rendezők Sandefjordban, az 1980-ban Mariehamnban tartott kongresszus pedig a „A névadás és a névadók” címet viselte.

A kilencedik, 1985-es lundii kongresszus témája a névszemantika és a névszerkezet volt, az 1989-es ülés pedig az „Analógia a névadásban” címet kapta. A öt évvel későbbi kongresszuson két témát is megvitattak a kutatók: előadásokat hallhattak az érdeklődők egyrészt a névtanról történeti és elméleti aspektusból, másrészt a névadási minták területi és kronológiai variációiról.

Korábban szervezett formában nem adták ki az elhangzott előadásokat, ez utóbbi konferenciáknak azonban a teljes anyaga megjelent a NORNA-rapporter [NORNA-jelentések] különszámaiként: az 1985. évi anyagát a 34., az 1989-esét a 45., az 1994-ben rendezett kongresszusét pedig a 60. szám tartalmazza.

Legutóbb 2003-ban találkoztak a névtannal foglalkozó kutatók a svédországi Tällbergben, ahol a névdinamika kérdéskörét körüljáró előadások hangzottak el. (A kongresszus anyaga megtalálható a NORNA-rapporter 80. számában.)

A soron következő kongresszus (melyet 2007. augusztus 11–14. között tartottak Izlandon) „A skandináv nevek – Nevek Skandináviában. Tradíció és megújulás” címet viseli: az előadások elsősorban a névadás kronológiai változására és az országok közötti különbségekre koncentráltak.

Svédország mindezek mellett két ízben is otthont adott a Nemzetközi Névtani Kongresszusnak: először 1952-ben a negyedik kongresszust rendezték Uppsalában, majd ötven évvel később, 2002-ben ugyanitt a huszonegyediket.

2.1.3. NORNA. – 1971. augusztus 26-án, a 6. Skandináv Névtani Kongresszuson Helsingörben Lars Hellberg felvetette egy új, a skandináv onomasztikai munkákat segítő szervezet létrehozásának gondolatát. Ugyanebben az évben, december 4–5-én meg is tartották az első választmányi ülést Koppenhágában. A részt vevő hat ország mindegyike választott egy-egy képviselőt, illetve helyetteset. Az első képviselők John Kousgård Sørensen (Dánia), Kurt Zilliacus (Finnország), Jóhan Hendrik Poulsen (Feröer szigetek), Þórhallur Vilmundarson (Izland), Per Hovda (Norvégia) és Thorsten Andersson (Svédország), akit egyben elnökké is választottak.

A Hellberg által ajánlott név a *Den nordiska samarbetskommittén för namnforskning* [Skandináv Névkutatási Együtműködési Bizottság] volt, melyet az Uppsalában tartott 1972. áprilisi találkozón NORNA-ra rövidítettek. Ezen az ülésen kijelölték a szervezet irányvonalait is. Célul tűzték ki egy közös skandináv névanyag összeállítását, valamint indítványozták, hogy hozzanak létre egy kartotékot a névkutatók, illetve a névtannal foglalkozó intézmények nevével, címével, s évente adjanak ki egy részletes bibliográfiát. Ennek megfelelően 1973-ban létrejött az első „Nordiskt namnforskarregister” [Skandináv névkutatók regisztere] THORSTEN ANDERSSON és EVA BRYLLA közreműködésével, amely tartalmazza a névkutatók nevét, címét, telefonszámát és aktuális kutatási témáját. A továbbiakban ez a lista két évente jelenik meg. Emellett évente adják ki „Nordiskt namnforskning” [Skandináv névkutatás] címen az éves bibliográfiát és beszámolót az

elért eredményekről. Mindkét kezdeményezés megjelenik a szervezet hivatalos publikációs sorozatának, a „NORNA-rapporter”-nek [NORNA-jelentések] a különszámaként is; emellett az éves jelentés a „Namn och Bygd” hasábjain is olvasható.

A NORNA két fontos tevékenységet vállalt: a névtani szimpóziumok szervezését és az említett éves beszámoló elkészítését a skandináv onomasztikai kutatások eredményeiről.

A NORNA szimpóziumait többnyire évente rendezik meg a tagországok valamelyikében. Az első két szimpózium középpontjában olyan alapvető problémák álltak, mint a terminológia (1972) és a számítógépes adatfeldolgozás (1973). A szimpóziumok tematikájában böngészve találkozunk például a „Helynév és társadalom” (1975), „Helynévvédelem és -tervezés” (1977), „Helynevek és a nyelvi érintkezés” (1978), „Települések és településnevek kora” (1982), „Személynevek a városnevekben” (1984), „Denotációcsere a helynevekben” (1986), „A viking korszak város- és személynevei” (1993) címmel.

A szimpóziumok természetesen nem csak helynevekkel foglalkoznak. Személynevekről hallhattak előadásokat a résztvevők például 1974-ben (Ragadvány- és családnév), 1981-ben (Személynévi terminológia), 1983-ben (Regionális és szociális variációk a személynév-tradícióban). Egyéb névtípusoknak szentelték a 19. szimpóziumot: MATS RYDÉN például a növénynevekről és a növénynevek kutatásáról írt (1994), míg GUDRUN UTTERSTRÖM a svéd mozdonynevekről (1994), az ERNBY és PAULSSON szerzőpáros pedig a kisvendéglők megnevezéseiről (1994). Emellett azonban általánosabb témákkal is találkozhatunk: 1989-ben „Az analógia a névadásban”, 2000-ben „A kereszténység hatása a skandináv névadásra” címmel tartottak szimpóziumot.

A 2006. november 16–18. között megrendezett umeåi szimpózium előadói a neveket a többnyelvűség és a multikulturális környezet szempontjából vizsgálták.

A NORNA „szülőatyjának”, Hellbergnek az volt az alap gondolata, hogy hosszabb távú célok kidolgozására is szükség van. A szervezet egy másik meghatározó projektje NONE-lex néven vált ismertté: egy, a skandináv nevekben előforduló elemeket tartalmazó szótár létrehozását tűzte ki célul. A gondolat 1979-ben született meg, de csak 1990-ben indult el a projekt, s később pénzühiány miatt megszakadt. Az elkészült cikkek értékesek, nyomtatásban azonban nem jelentek meg, az érdeklődő kutatók az Uppsalai Egyetem Seminarier för nordisk namnforskning [A Skandináv Név kutatás Szeminárium] könyvtárában tekinthetik meg a kéziratos anyagot.

A NORNA saját weboldallal is rendelkezik (www2.sofi.se/NORNA/NORNA.html), melyen olvashatunk a szervezet történetéről, emellett megtekinthető a „NORNA-rapporter” összes számának tematikája, a névtannal foglalkozó kutatók, intézmények regisztere, valamint névtani bibliográfiák 2003-tól kezdődően. Az oldal további norvég, finn, izlandi, skót linkeket is ajánl a névtan iránt érdeklődőknek.

2.1.4. Folyóiratok, évkönyvek, kiadványok. – Az intézményi háttér mellett hamar megjelentek Svédországban a kizárólag névtani tárgyú írásokat bemutató folyóiratok, évkönyvek is. Az onomasztika első periodikája, a „Namn och Bygd” [Név és Vidék] Svédországban, Uppsalában jelent meg 1913-ban. Első szerkesztői a korszak kiváló kutatói: ANDERS GRAPE, OSKAR LUNDBERG és JÖREN SAHLGREN voltak (jelenleg THORSTEN ANDERSSON irányításával jelenik meg). A periodika máig fennmaradva a névtani tárgyú tanulmányok mellett kisebb írásokat, recenziókat, vitákat is közöl.

Szintén Uppsala városához köthető az „Ortnamnssällskapet i Uppsala” [Uppsalai Helynévtársaság] címet viselő évkönyv, melyet IVAR MODÉER hívott életre 1931-ben. Ugyancsak itt indult el – bár jóval később, csak 1977-ben – a THORSTEN ANDERSSON

által kigondolt projekt (Ortnamn och samhälle) keretein belül elkészült írások publikálására az „Ortnamn och samhälle” [Helynév és társadalom], melynek kötetei meghatározatlan időközönként jelennek meg. Érdemes megemlíteni a lundi kiadású „Sydsvenska Ort-namnssällskapet Årsskrift” [A Dél-Svéd Helynévtársaság Évkönyve] című, 1925 óta megjelenő periodikát is.

Míg helynevekkel foglalkozó szakfolyóiratok már a 20. század első felében szép számmal jelentek meg, személynevekre szakosodott évkönyvről csupán 1983 óta beszélhetünk (Studia anthroponymica Scandinavia). E kiadvány főszerkesztői LENA PETERSON és THORSTEN ANDERSSON voltak, az utóbbi munkáját később EVA BRYLLA vette át.

Évente látnak napvilágot a nem pusztán névtannal foglalkozó írásokat megjelentető „Svenska landsmål och svenskt folkliv” [Svéd Nyelvjárások és Svéd Népélet] és „Arkiv för nordisk filologi” [Skandináv Filológiai Archívum] című évkönyvek, melyek már 1878, illetve 1883 óta közölnek tanulmányokat. 1932-ben indult útjára a „Saga och sed” [Monda és Tradíció], a Királyi Gusztáv Adolf Akadémia évkönyve. A kiadvány főként etnológiai és antropológiai témájú munkákat közöl, de már az első számban helyet adtak onomasztikai irodalomnak is.

A svéd névkutatók természetesen jelen vannak a nemzetközi névtani folyóiratokban is. Svéd névtani írások olvashatók többek között az ICOS, azaz a Nemzetközi Névtudományi Társaság „Onoma” című és az amerikai névtudományokkal foglalkozó társaság, az American Name Society „Names” című kiadványának hasábjain is. Természetesen emellett a környező skandináv országok évkönyvei is előszeretettel közölnek tanulmányokat, mint például a norvég „Maal og minne”, „Namn og nemne” vagy a „Avledning for Namnegransking Årsmelding” című periodikák.

3. Helynévfajták vizsgálata a svéd onomasztikai kutatásokban

3.1. A településnevek vizsgálata. – A svéd névtani kutatások középpontjában is a településnevek vizsgálata áll, noha meg kell jegyeznünk, hogy az úgynevezett *naturnamn*-oknak, természeti neveknek (azaz vízneveknek, kiemelkedések neveinek, sziget- és öbölneveknek stb.) is kellő figyelmet szenteltek a kutatók.

A helynevek bemutatása többnyire területi alapon működik: egy-egy terület teljes névanyaga az ADOLF NOREEN által útjára indított „Sveriges Ortnamn” [Svédország helynevei] című sorozat köteteként jelenik meg. (A svéd névtani irodalom emellett rendelkezik egy népszerűsítő céllal megjelentetett sorozattal is.)

A „Sveriges Ortnamn” az uppsalai névarchívum (Ortnamnsarkivet i Uppsala) kiadványaként jelenik meg. A sorozatban eddig kiadták Skaraborg, Värmland, Älvsborg tartományok teljes anyagát, Blekinge, Halland és Västernorrland tartományok névanyagából pedig néhány rész jelent meg. A névanyag összegyűjtésekor a szerzők kiadatlan és nyomtatásban megjelent munkákat használnak fel, közlik a név nyelvjárási ejtémódját is, illetve magukról a helyekről közölnek információkat. A kötetek – különösen kezdetben – név nélkül jelentek meg. A svéd helynévkutatás történetével foglalkozó írások ezt azzal indokolják, hogy noha a kéziratokat valóban egy-egy szerző készítette, a munka folyamán sok kutató kezén megfordultak az anyagok, így inkább hivatalos jelentéseknek tekintik ezeket a kiadványokat.

A településneveknek az egyes névtípusok szerinti elemzésére is figyelmet fordítottak. Már a legkorábbi időktől kezdve tetten érhető a svéd onomasztikában ez a vizsgálati szempont. Az ekkor induló kutatások számára a mintát egy norvég munka, OLUF RYGH

1897-től kiadott „Norske Gaardnavne” [Norvég birtoknevek] című műve jelentette; ez utóbb egész Skandinávia számára modellül szolgált. (A skandináv névtan e meghatározó alakjának történeti, archeológiai és névtani munkásságáról a NORNA-rapporter 70. számában olvashatunk írásokat.)

1904-ben HELLQUIST önálló monográfiát szentelt az *-inge*, *-unge*, *-unga* neveknek, majd néhány évvel később a *-by* utótagot tartalmazó nevek vizsgálatát végezte el (1918). Jó négy évtizeddel később C. I. STÅHLE újra figyelmet szentelt az *-inge* neveknek (1946). 1951-ben LINDE a *-sta* utótagú helyneveket tanulmányozta. Ennek a névtípusnak a megvitatására egy szimpóziumot is szerveztek göteborgi, uppsalai, helsinki, valamint koppenhágai névkutatók részvételével. Jelen volt többek között (a teljesség igénye nélkül) LARS HELLBERG, HOHN. K. SØRENSEN, KARL INGE SANDRED, GÖSTA HOLM, SIGURD FRIES, CARL-ERIC THORS, CHRISTIAN MATRAS stb. A vita anyaga 1967-ben nyomtatott formában is napvilágot látott (HOLM 1967). – MARTA KUCEROVA JOHNSON disszertációja témájául a *-bygget* névtípus vizsgálatát választotta, amit 1500 és 1750 között adathozható névanyag bevonásával végzett el (1982). Dolgozatában a helyneveket szerkezeti és kronológiai szempontból elemezte, s területi megoszlásukat is vizsgálta. – Az egyik legelterjedtebb névtípus Dél-Svédországban a *-rygd* nevéké. Ezen utótag jelentésének és a helynevek alkotóelemeként betöltött funkciójának meghatározása áll FRIEDELLE értekezésének (1992) a középpontjában (névkorpusza hatszáz középkori, Småland tartományból származó helynévből áll). – Meg kell említenünk továbbá ANN-CHRISTIN MATTISSON doktori disszertációját is, melyben a szerző a középkorból származó *-holm* utótagú vár- és birtoknevek vizsgálatát végezte el (1986).

Néhány kutató a névtípusok elemzésekor nem pusztán Svédország, hanem egész Skandinávia területén végzett vizsgálatokat. Már a 20. század második évtizedében ilyen típusú kutatásra vállalkozott LINDROTH, aki a *-rum* névtípust kutatta (1916). JANSSON a *vin*-neveket (1951), míg HOLM az *-anger* típust elemezte (1991). EVA NYMANnak az *-und* utótagú neveket bemutató doktori értekezése az ezredfordulón látott napvilágot (2000), a NORNA-rapporter 76. számát pedig a *torp*-nevek bemutatásának szentelték.

3.2. Egyéb kultúrnevek. – A helyneveket a svéd helynévtanban is alapvetően két csoportba szokás sorolni. Az egyik csoportot alkotják a kultúrnevek, melyek magukba foglalják az úgynevezett települést, benépesített helyet jelölő neveket (*bebyggelsenamn*; ez a kategória tágabban értelmezendő, mint amit a magyar fogalom sugall, ugyanis ide sorolandók a ház-, udvar-, vidék-, falu- és országnevek is), a mezőneveket (*ägonamn*; a szántóföldek, rétek, kaszálók nevei) és az „építmények” neveit (*artefaktnamn*; a parkok, játszóterek, utcák, utak, hidak, emlékművek nevei). Ezekről megkülönböztetjük a természeti neveket (*naturnamn*), azaz a folyóvizek, tavak, szigetek, hegyek és kiemelkedések stb. elnevezéseit.

Az úgynevezett *ägonamn*-oknak, mezőneveknek sok figyelmet szenteltek a svéd névtani kutatók: önálló monográfiát jelentetett meg ebben a témában például ERIK BRUHN (1931), FALCK-KJÄLLQUIST (1973), WIKLUND (1986) stb. HARLING-KRANCK ugyanezt a helynévfajtát finnországi svéd nevek bevonásával járta körül (1990).

A NORNA 1991-ben megtartott, 17. szimpóziumát szintén ennek a névcsoportnak a kérdéskörében rendezték meg. (Az elhangzott írások a NORNA-rapporter 50. számában olvashatók.) A négy évvel későbbi szimpózium a mezőnevek szerkezetének és datálásának kérdéskörét tűzte ki témául. (Ennek anyagát a NORNA-rapporter 63. száma tartalmazza.)

Az utcanevek a leggyakrabban vizsgálat alá vont kategória az *artefaktum* nevek csoportján belül. A legnagyobb svéd városok utcaneveinek feldolgozását olyan kiemelkedő kutatók végezték el pályájuk korai szakaszán, mint például STAFFAN NYSTRÖM (1982) vagy MATS WAHLBERG (1986).

3.3. A természeti nevek

3.3.1. A természeti nevek közül a vizet jelölő elnevezéseket tanulmányozták leggyakrabban a svéd névtannal foglalkozó kutatók. Ez természetesen nem meglepő, hiszen az ország területén több mint százezer tó és számos folyó, patak található.

A kiváló etimológus, ELOF HELLQUIST a svéd névtannak, s ezen belül a víznevek kutatásának egyik úttörője. A 20. század elején publikált, a svéd tónevekről írott munkája egyedülállónak számított korában (HELLQUIST 1903–1906). A tanulmányozandó terület határát a Dal folyó jelentette, azaz Svédország déli és középső területének nevei képezték adatbázisát. A nevek etimológiai szempontú vizsgálata mellett foglalkozott a nevek szemantikai és morfológiai felépítésével, kronológiai rétegeket határozott meg, illetve tanulmányozta a nevek változását is.

Sajnos a HELLQUIST által használt névanyag nem bizonyult a legmegbízhatóbbnak, a legrégebbi adatokat nem sikerült felkutatnia, összegyűjtenie. Ennek következtében hamar akadt kritikusa is a munkájának. SAHLGREN, a korszak egy másik jelentős alakja HELLQUISTTEL szemben az elliptikus névalakok jelentőségét hangsúlyozta (SAHLGREN 1912). Több írást is szentelt a „névrövidítésnek”, azaz ellipsisnek (SAHLGREN 1908, 1917). Munkásságának hatásaként manapság szinte kötelező módon meg kell említeni az elliptikus névalakulás lehetőségét az egyrészes nevek kapcsán.

Az 1940-es évek elején jelentette meg munkáját ERIK BREVNER, aki az előző két szerzőhöz hasonlóan egy meghatározott terület tóneveit vizsgálta (1942). BREVNER a Närke tartomány délkeleti részén található tóneveknek az etimológiai szótárát készítette el, emellett bemutatta a neveket alkotó vízrajzi közneveket, hangsúlyt fektetett a halászat és a tónevek kapcsolatára, illetve a kihalt nevek bemutatására, összegyűjtésére is.

Noha kisebb tanulmányok folyamatosan készültek a következő évtizedek során is (pl. ANDERSSON 1975; FALCK-KJÄLLQUIST 1984; STRANDBERG 1983, 1987), közel fél évszázadot kellett várni a következő olyan dolgozatra, melynek témája a tónevek vizsgálata: ez a munka SVANTE STRANDBERG doktori disszertációja volt (1991). Az uppsalai kutató Södermanland tónevei közül szemezgetve világított meg egy-egy, a tóneveket érintő problémát. Dolgozata természetesen tartalmaz etimológiai vizsgálatokat is, emellett azonban szemantikai-tipológiai és névalkotási, kronológiai kérdéseket is megválaszol. Külön fejezetben foglalkozik többek között a problematikus *-aren* végződéssel, illetve a személyneveknek mint a tónevek alkotóelemének a szerepével.

3.3.2. Természetesen más természeti objektumok is a kutatások középpontjába kerülnek olykor-olykor. NYSTRÖM a báveni szigetneveket bemutató, térképmelléklettel és fotókkal illusztrált kötete 1985-ben jelent meg.

Szintén STAFFAN NYSTRÖM foglalkozott az emelkedők, illetve a lejtők megnevezésére szolgáló közsavak vizsgálatával (1988). Doktori disszertációjában a köznevek pontos jelentését kutatja egyrészt köznévi funkciójukban, másrészt helynevek alkotóelemeként. Kutatómunkája során képteszteket, informátorok leírásait és a terepmunkát kombinálva hatvanhét szót és szóalakat vizsgált meg közel 1300 helynév bevonásával.

4. Egyéb névtani témájú munkák

4.1. A névtani témájú munkák nemcsak a nevek etimológiai feldolgozását foglalják magukba: egyes kutatók a helyneveket morfológiai oldalról is vizsgálták. LINDÉN például az ősi *-ar* genitívuszi forma fejlődését mutatja be a helynevek segítségével (1976).

Sajátos csoportját alkotják a helyneveknek az úgynevezett prepozíciós nevek, pl. *Grundet i fjärden, Underliden*. JAN NILSSON munkájában nem pusztán svéd anyagot elemez, hanem általában a skandináv prepozíciós neveket, illetve a hozzájuk hasonló helynévkonstrukciókat vonja vizsgálat alá (1986).

EVA BRYLLA a helynevek ragozását érintő kérdés vizsgálatára vállalkozott (1987). Dolgozatának névanyagát az egyes számú, erős ragozású helynevek alkotják, melyek Södermanland területéről adatolhatók. Az elvégzett elemzés kiindulópontjával az a feltevés szolgált, hogy a helynevek megfelelő anyagot biztosíthatnak arra, hogy megvizsgálhassuk a modern svéd nyelv pusztán két esettel (nominatívusszal és genitívusszal) rendelkező rendszerének csíráit. E vizsgálat az egyes számú helynevek ragozásának elemzésén keresztül történik, fókuszában a ragozási rendszer ósvédbeli fejlődésével.

4.2. Az onomasztika és a szemantika határterületét képezi a névelmélet, a tulajdonnévség kérdésköre. A svéd névkutatók közül elsősorban BENGT PAMP nevét kell e témakör kapcsán megemlítenünk. Egyes munkáiban a kategória mibenlétének megragadására tett kísérletet: definíciója szerint a tulajdonnév monoreferenciális, lexikalizált kategória, emellett jellemző vonásai közül törölte az egyes szám : többes szám dichotómiát (1985, 1996). A finn kutatónak, Eero Kivinieminek tisztelgő rövid írásában a köznévség és a tulajdonnév határát próbálta meghúzni (1997), a 18. Nemzetközi Névtudományi Konferencián megtartott előadásában pedig a tulajdonnevek csoportosításának egy lehetséges, a denotáció típusán alapuló módját vázolta fel (1993).

Az 1990-es években különösen felerősödött az érdeklődés az analógiának a helynevek keletkezésében betöltött szerepe iránt. Ezzel a kérdéssel – amely többek között összekapcsolódik a lexikon és az onomasztikon kutatásával – STRAFFAN NYSTRÖM több írásában is foglalkozott. Dolgozataiban tanulmányozta a névadási minta, a névrendszer, a mentális lexikon és a mentális onomasztikon kapcsolatát (1996, 1998), egy tanulmányában (1995) pedig egy példa, az *ård* 'tengerbe benyúló földnyelv' nyelvi elem vizsgálatával szemléltette, hogyan válhat a lexikon egy egységből csupán a helynevekben megőrzött névelemmé, s így pusztán az onomasztikonban megtalálható elemmé.

Skandinávia lakosságszerkezetéből adódóan a névtan igen fontos kutatási területe a helyneveknek a nyelvi érintkezési területeken való vizsgálata. Nemcsak Svédországon belül találkozunk más nyelvű (például finn, lapp) népekkel, hanem svéd anyanyelvű csoportok is élnek az ország területén kívül, így például Finnországban, Észtországban stb. Az 1990-es évek közepén AINO NAERT e problémának az elméleti megközelítését végezte el „Ortnamn i språkkontakt” [Helynevek a nyelvi érintkezésben] című munkájában (1995). Értekezésében a finn–svéd érintkezést vizsgálta nyelvészeti és kronológiai szempontokat érvényesítve. A vizsgálati anyagot a délnyugati szigetvilágban található finn Nagu nevű terület helynevei szolgáltatták.

A NORNA 1978-ban önálló szimpóziumi témának jelölte a helynevek és a nyelvi érintkezés problematikáját (anyagát a NORNA-rapporter 17. száma tartalmazza).

5. A névtan a felsőoktatásban. – Az onomasztikai kutatások hatékonyságát nemcsak a testületek, fórumok, publikációk határozzák meg, hanem az is, hogy tanítják-e témaköreit a felsőoktatási intézményekben.

Mint ahogy a névtani szervezetek, fórumok is hamar megjelentek Svédországban, úgy az egyetemi oktatásnak is hamar részévé vált a névtudomány. Az Uppsalai Egyetem már 1930-ban létrehozta egy, a skandinavisztikai intézettel összefüggő névtani tanszékét, melynek első vezetője JÖREN SAHLGREN volt. A mai napig működő intézmény sajátossága a Seminariet för nordisk namnforskning [A skandináv névkutatás szemináriuma]. A szervezet nemcsak egyetemistáknak és doktoranduszoknak, hanem minden érdeklődőnek kínál előadásokat, kurzusokat, vitákat. A szeminárium természetesen együttműködik a SOFI-val, így a névtani témájú dolgozatokat író hallgatók részt vesznek az intézmény munkájában is.

Uppsalán kívül a nagyobb múltú egyetemek mindegyikén részesülhetnek a diákok névtani oktatásban: így Göteborgban, Lundban, Stockholmban és Umeåban. Ezekben a felsőoktatási intézményekben doktori képzés is működik e tudományterületen. A karlstadi, linköpingi és örebroi egyetemek csupán egyetemi hallgatók számára szerveznek kurzusokat. Mivel önálló tanszék csak Uppsalában jött létre, a névtani képzés ezeken a helyeken a skandináv nyelvek intézetének hatáskörébe tartozik.

A névtan erős jelenléte a felsőoktatásban azzal is mérhető, hogy már az 1960-as évek végén megjelentek a könyvpiacra a névtannal foglalkozó egyetemi tankönyvek PAMP (1967) és STÅHL (1970) tollából. (Ugyanígy elkészült a személynevek kutatását bemutató egyetemi segédlet is, bár csak az 1980-as évek végén: MODÉER 1989).

A könyvek bevezető fejezeteiben a helynévkutatás általános terminusaival, a névkategóriákkal, a svéd onomasztika történetével, illetve a tudományág módszereivel ismerkedhetnek meg az egyetemi hallgatók.

Mindkét könyvre jellemző, hogy a helynévfajták közül a legtöbb információt a településnevekről szolgáltatják. A települések elnevezéseinek szemléltetése az utótagok elemzésével történik. Egy-egy névelem vizsgálatakor a következő kérdésekre kapnak választ az olvasók: 1. Hol található ilyen víztagú nevek, és hol volt a névtípus kiindulópontja? 2. Mi az elem jelentése? Milyen megfelelői vannak a svédrel rokon nyelvekben? 3. Milyen előtagokkal fordulnak elő? 4. Mióta vagy mettől meddig volt produktív? Emellett minden névelem területi elterjedtsége térképre vetítve is megtekinthető.

Az egyéb helynévfajták bemutatásakor a szerzők a legtipikusabb szemantikai és szerkezeti struktúrákra koncentráltak; a típusok legnagyobb ismertséggel bíró, mára elhomályosulttá vált neveit etimológiai szempontból is vizsgálat alá vonták.

A helynévkutatással behatóbban foglalkozni kívánó olvasók számára részletes tematikus bibliográfiát is csatoltak a szerzők a könyvekhez.

Hivatkozott irodalom

ANDERSSON, THORSTEN 1975. Det östgötska sjönamnet Löningen. *Ortnamnssällskapets i Uppsala årskrift* 28–33.

BREVNER, ERIK 1942. *Sydöstra Närke sjönamn. Sjönamn i Askers, Sköllersta och Kumla härad*. Uppsala.

BRUHN, ERIK 1931. *Ägonamn i Rönnebergs härad*. Uppsala.

BRYLLA, EVA 1987. *Singular ortnamnsböjning i fornsvenskan*. Uppsala.

- ERNBY, BIRGITTA – PAULSSON, KERSTIN 1994. Namn på matställen i Göteborg – en historisk översikt. *NORNA-rapporter* 56: 321–38.
- FALCK-KJÄLLQUIST, BIRGIT 1973. *Studier över ägonamn i sydvästra Värmland*. Lund.
- FALCK-KJÄLLQUIST, BIRGIT 1984. *Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Värmlands 1*. Uppsala.
- FRIEDEL, STAFFAN 1992. *Ortnamn på -rygd*. Uppsala.
- HARLING-KRANCK, GUNILLA 1990. *Namn på åkrar, ängar och hagar*. Helsinki.
- HELLQUIST, ELOF 1903–1906. *Studier öfver de svenska sjönamn, deras härledning ock historia*. Stockholm.
- HELLQUIST, ELOF 1904. *Om de svenska ortnamnen på -inge, -unge och -unga*. Göteborg.
- HELLQUIST, ELOF 1918. *Ortnamnen på -by*. Göteborg.
- HOLM, GÖSTA szerk. 1967. *En diskussion om sta-namn*. Lund.
- HOLM, GÖSTA 1992. *De nordiska anger-namnen*. Lund.
- JANSSON, VALTER 1951. *Nordiska vin-namn. En ortnamnstyp och dess historia*. Lund.
- JOHNSON, MARTA KUCEROVA 1982. *Swedish placenames in -bygget: their structure, distribution and realtive chronology*. Michigan.
- LINDE, GUNNAR 1951. *Studier över de svenska sta-namnen*. Uppsala.
- LINDÉN, BROR 1976. *Ovredalsk ar-genitiv*. Uppsala.
- LINDROTH, HJALMAR 1916. *De nordiska ortnamnen på -rum*. Göteborg.
- MATTISSON, ANN-CHRISTIN 1986. *Medeltida nordiska borg- och sätesgårdsnamn på -holm*. Uppsala.
- MODÉER, IVAR 1989. *Svenska personnamn. Handbok för universitetsbruk och jälvstudier*. Lund.
- NAERT, AINO 1995. *Ortnamn i språkkontakt*. Uppsala.
- NYMAN, EVA 2000. *Nordiska ortnamn på -und*. Uppsala.
- NYSTRÖM, STAFFAN 1982. *Stockholms gatunamn*. Stockholm.
- NYSTRÖM, STAFFAN 1985. *Önamn i Båven. En studie över önamnskicket i en sörmländsk insjö*. Uppsala.
- NYSTRÖM, STAFFAN 1988. *Ord för höjder och sluttningar i Daga härad. En studie över betydelsen hos två grupper terrängbetecknande appellativ och ortnamnelement*. Uppsala.
- NYSTRÖM, STAFFAN 1995. Lexikon och onomastikon: två samverkande system. *Namn og nemme* 12: 81–7.
- NYSTRÖM, STAFFAN 1996. Namnmönster, namnsystem, onomastikon – något om namnförrådets art och struktur. *NORNA-rapporter* 60: 133–48.
- NYSTRÖM, STAFFAN 1998. Names in the mind: Aspects of the mental onomasticon. In: *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences. Aberdeen, August 4–11, 1996*. 1: 229–35.
- NILSSON, JAN 1986. *Relation och namn. Två kapitel om nordiska prepositionsnamn och liknande ortnamnskonstruktioner*. Umeå.
- PAMP, BENGT 1967/1988. *Ortnamn i Sverige*. Lund.
- PAMP, BENGT 1991. Onomastisk analogi. *NORNA-rapporter* 45: 157–74.
- PAMP, BENGT 1985. Ten theses on proper names. *Names* 33: 111–8.
- PAMP, BENGT 1993. Towards a classification of proper names. In: *Proceedings of the XVIIIth International Congress of Onomastic Sciences. Trier, April 12–17, 1993*. 2: 25–30.
- PAMP, BENGT 1996. Name philology and name linguistics. In: *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences. Aberdeen, August 4–11, 1996*. 1: 252–56.
- PAMP, BENGT 1997. Eero Kiviniemi or the finnish professor of onomastics who is now 60 years old. *Studia Fennica* 7: 11–3.

- RYDÉN, MATS 1994. Var är växtnamn? Några tankar kring växtnamn och växtnamnsforskning. *NORNA-rapporter* 56: 101–11.
- RYGH, OLUF 1897–1936. *Norske Gaardnavne. 1–19*. Kristiania.
- SAHLGREN, JÖREN 1908. Edsbärgs härads sjönamn. *Svenska landsmål* 43–54.
- SAHLGREN, JÖREN 1912. *Skagershults sockens naturnamn. Vatten och vattendrag*. Stockholm.
- SAHLGREN, JÖREN 1917. Förkortade sjönamn. *Arkiv för nordisk filologi* 33: 50–7.
- STÅHLE, CARL-IVAR 1946. *Ortnamnen på -inge*. Lund.
- STRANDBERG, SVANTE 1983. Noen och Hörtingen. Två småländska sjönamn. *Ortnamnssällskapet i Uppsala årskrift*: 49–69.
- STRANDBERG, SVANTE 1987. Mönsternamngivning bland sjönamn. Struktur, namnsemantik, kronologi. In: GÖRAN HALLBERG – STIG ISAKSSON – BENGT PAMP., *Nionde nordiska namnforskarkongressen. Lund 4–8 augusti 1985*. Uppsala. 247–61.
- STRANDBERG, SVANTE 1991. *Studier över sörmländska sjönamn. Etymologi, namnbildning och formutveckling*. Uppsala.
- Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Älvsborgs* 1–20. 1906–1948. Stockholm.
- Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Blekinge* 1–. 1970–. Uppsala.
- Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Hallands* 1–. 1948–. Uppsala–Koppenhåga.
- Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Skaraborgs* 1–18. 1950–1981. Uppsala–Koppenhåga.
- Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Värmlands* 1–15. 1922–1984. Uppsala–Koppenhåga.
- Sveriges ortnamn. Ortnamn i Västernorrlands* 1–. 1955–. Uppsala.
- SWEDELL, ULLA 2001. *Finska och samiska ortnamn i Sverige*. Uppsala.
- UTTERSTRÖM, GURDUN 1994. Trollhättan, Roxen, Claes de Friezsky, Gefion, Halfdan snälle, Tvåan, Kraftig och Pantern. Om namn på svenska lok. *NORNA-rapporter* 56: 212–27.
- WAHLBERG, MATS 1986. *Namn på gator, torg och boar i central Uppsala: något om deras bakgrund*. Uppsala.
- WIKLUND, STAFFAN 1986. *Ägonamn vid Luleälven. Om namnkontinuiteten i Svartlå by i Edefors socken*. Umeå.

GYÖRFFY ERZSÉBET

ERZSÉBET GYÖRFFY, Onomatology and place-name studies in Sweden

This paper deals with the 20th century history of Swedish onomatology, an important branch of European onomastics, with special regard to place-name studies. The author discusses the institutional background of the discipline; onomastic societies, institutions, conferences, and periodicals are enumerated. Achievements in the field of examining place-name types are presented by reviewing the most important relevant studies. The author also describes the role of onomastics in higher education.